

Isabelle Desmidt

Nils Holgersson på nederländska och tyska. En underbar färd på språkens vingar

Föreliggande artikel skildrar den allmänna uppläggningsen såväl som några preliminära resultat av det doktoratsprojekt som jag sedan 1997 hållit på med: studiet av de nederländska och tyska översättningarna och bearbetningarna av den svenska barnboken *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige*.

Att jag valde *Nils Holgersson* som utgångspunkt har att göra med bokens specifika karaktär. Boken har (minst) tre dimensioner: den är (1) lärobok, (2) äventyrsroman/reseskildring och (3) *Bildungsroman*.¹ Dimensionerna framspringer ur bokens specifika uppkomsthistoria. Då Sveriges allmänna folkskollärareförening i början av 1900-talet ville ersätta folkskolans föräldrade geografibok med en ny lärobok, bad föreningen den kända författarinnan Selma Lagerlöf att åta sig jobbet, helt i överensstämmelse med den på den tiden rådande andan av nationalism, romanticism och *Kunsterziehung*.² Den nya läroboken fick

¹ Urskiljningen av dessa tre dimensioner är allmänt bruklig inom Lagerlöf-forskningen. Cf. bl.a. Edström, Vivi, *Uppdrag läsebok. Nils Holgersson*, 1996 och Vinge, Louise, *Nils Holgerssons uppgift: att bli människa igen*, 1999.

² *Kunsterziehung* rörelsen uppstod inom pedagogin och hade som målsättning att lära barn och ungdomar att förstå och uppleva konst. Debatten förflyttade sig in i området av barn- och ungdomslitteraturen efter publicerandet av *Das Elend unserer Jugendliteratur. Ein Beitrag zur künstlerischen Erziehung der Jugend* (1896) av Heinrich Wolgast, lärare i Hamburg, och hade stort inflytande på de i Sverige pågående debatterna.

undervisa i Sveriges fauna och flora, samt i landets yrkesmässiga och folkloristiska sysselsättningar. Selma Lagerlöf, som själv hade varit lärarinna och kände till den gamla läsebokens brister, tackade ja och tog itu med arbetet. Men hon gick inte med på den metod som folkskollärareföreningen ursprungligen hade tänkt sig, den så kallade mosaikmetoden, som bestod i att låta flera personer arbeta på boken.³ Lagerlöf ville ge barnen en koherent bok, som var endast och allenast skriven i hennes egen stil. Dessutom ville hon inte bara ge barnen fakta om svensk geografi och kultur, utan samtidigt också moraliska värden och – vilket hon tyckte var allra viktigast – (litterär) fantasi och underhållning. Hon kände det “som en plikt [...] att med de konstnärliga medel vi förfoga öfver skänka de obildade bildning på ett för dem njutbart sätt” och skriva en skolbok “som man lär sig utan att man vet hur.”⁴

Resultatet blev *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige*, historien om den skånske busungen Nils som förminskas av hustomten därför att han inte hållit sitt löfte och som på tamgäsen Mårtens rygg råkar följa med en flock vildgäss på deras resa till Lappland och tillbaka. Under resan lär Nils känna sitt fädernesland, han upplever många spännande äventyr och förändrar också moraliskt och psykologiskt sett. När han efter några månader (resan varar från mars till november) återvänder hem har han faktiskt blivit en självständig, ansvarstagande yngling. Bokens tre dimensioner bör vara klara: Nils Holgerssons underbara resa är en resa genom den svenska geografin och kulturen, är full av äventyr och spänning och kan samtidigt också betraktas som en botgöring. Först när hustomten tycker att Nils har ändrats tillräckligt, får Nils bli människa igen.

1906, fem år efter Lagerlöf gått med på folkskollärareföreningens projekt, fanns bokens första band att köpas. Året därpå, 1907, kom andra bandet. Denna specifika uppkomsthistoria fascinerade mig. Jag

³ Om mosaikmetoden, se Ahlström, Gunnar, *Den underbara resan. En bok om Selma Lagerlöfs Nils Holgersson*, 1958, s.30.

⁴ Brev av Selma Lagerlöf till Sophie Elkan, citerat efter Desmidt, Isabelle, *Bilden av Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige i ett urval av Selma Lagerlöfs brev till Sophie Elkan*, 1997, s.30.

visste hur mycket energi Lagerlöf lagt ned på projektet och var därför intresserad av det som hade hänt med boken utanför Sveriges gränser, då den hade blivit översatt och bearbetad.⁵ *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* var visserligen i första hand en lärobok i svensk geografi, men boken hade (och fortfarande har) också stor framgång i utlandet. Sedan *Nils Holgersson* kom ut 1906/7 har den givits ut, översatts och bearbetats om och om igen. *Nils Holgersson* erbjuder översättningsforskare såväl som receptionsforskare en rikedom på studiematerial. Utifrån mitt personliga intresse, vetenskapen om att Tyskland alltid spelat en viktig roll i mottagningen av Lagerlöfs verk samt det faktum att det mellan den tyska och nederländska bokmarknaden alltid funnits intensiva kontakter och utbyten, satt jag igång med att sammansätta en bibliografisk översikt över de tyska och nederländska översättningarna och bearbetningarna av *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige*. Jag upptäckte snart ett stort antal olika versioner och bestämde att ägna detta material en närmare undersökning.

1. Inventering

Då jag hade bestämt att jag skulle ägna mig åt undersökningen av den tyska och nederländska översättnings- och bearbetningstraditionen av *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige*, gällde det först och främst att få den bibliografiska översikten över de tyska och nederländska *Nils Holgersson*-versionerna så fullständig som möjligt. En dylik fullständig bibliografisk översikt var oundgänglig för att vara istånd att avgränsa undersökningens korpus (se fas 2).

För sammansättningen av *Nils Holgersson*-bibliografin anlätades flera olika slags källor. Jag kommer inte att lista alla i detalj – detta skulle spränga ramen för föreliggande artikel – men vill påpeka, att jag fick kombinera många olika källor innan jag hade nått en för mig

⁵ I *Bilden av Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige i ett urval av Selma Lagerlöfs brev till Sophie Elkan*, 1997, diskuterar jag de många svårigheter som Lagerlöf brottades med under arbetet på *Nils Holgersson*. Utgångspunkten utgörs av ett urval av Lagerlöfs brev till sin bästa väninna Sophie Elkan, ett urval på ca 100 brev.

tillfredsställande grad av fullständighet. Anthony Pym har rätt när han skriver, att många bibliografier är ofullständiga och att "[c]orpora must be prepared to venture beyond the most impressive catalogues"⁶. Jag gick igenom åtskilliga bibliografier (både elektroniska och i bokform) och kataloger (elektroniska, online och kortkataloger), men kontaktade till exempel också själva förlagen, antikvariat och olika (forsknings) institut.

Resultatet av det intensiva inventeringsarbetet är en utförlig bibliografisk förteckning över alla de såväl reviderade som icke-reviderade upplagor och utgåvor av de tyska och nederländska översättningar och bearbetningar som kunnat spåras upp.⁷ Förteckningen vittnar om en rik översättnings- och bearbetningstradition, som visade sig omfatta följande typer av publikationer:

1. självständiga böcker (t.ex. *Nils Holgerssons wunderbare Reise durch Schweden*. Stuttgart: Reclam, 1996)
2. tidskrifter (t.ex. *Nils Holgersson: neue Abenteuer zur Fernsehserie*. Bergisch Gladbach bei Köln: Bastei-Verlag Lübbe, 56 nummer mellan 1981 och 1983)
3. enskilda kapitel, separat publicerade (t.ex. *Karr en Graunwel*. Amsterdam/Antwerpen: Wereldbibliotheek, 1952)
4. enskilda kapitel, publicerade i en antologi (t.ex. kapitlet 'Jarro und Cäsar' i: *Der Tierkreis. Das Tier in der Dichtung aller Völker und Zeiten*. Berlin: Reiss, 1919)

⁶ Pym, Anthony, *Method in Translation History*, 1998, s.45. För tydlighetens skull bör påpekas, att Pym's användning av begreppet katalog urskiljer sig från min. För Pym är en katalog ("catalogue") en bibliografisk lista som har avseende på ett visst område (till exempel på översättningar). Med termen katalog syftar jag för min del på de alfabetiskt, tematiskt och/eller ämnesmässigt ordnade kataloger som föreligger på bibliotek och förtecknar bibliotekens samling.

⁷ Jag uttalar mig försiktigt. Jag vågar inte påstå att den innehåller verkliga alla upplagor och utgåvor, då ingen bibliografi är absolut uttömmande. Trots användningen av många och olika slags källor hittades vissa utgåvor och upplagor inte. Kanske att de aldrig hittas mer. Kanske att de helt plötsligt och från oväntat håll dyker upp. Dessutom utkommer fortfarande nya utgåvor och upplagor, så bibliografin är aldrig slut.

5. utgåvor på brailleskrift (t.ex. *Wunderbare Reise des kleinen Nils Holgersson mit den Wildgänsen*. Marburg: Blindenstudienanstalt, 1949)
6. audiovisuella medier, det vill säga LP-skivor, kassetter (t.ex. *Wunderbare Reise des kleinen Nils Holgersson*. München: Herbig, 1998; 2 kassetter med högläsning av Peter Striebeck) och videoband

2. Avgränsning och samling av korpusen

För undersökningens fortgång inställde sig en avgränsning av materialet. Jag kunde omöjligen ägna mig åt alla versioner som den bibliografiska inventeringen hade uppdagat och bestämde mig för publikationerna i bokform.⁸ Dessutom togs bara hänsyn till nya utgåvor och reviderade upplagor (av existerande utgåvor) och detta resulterade i en korpus på 69 versioner: 52 tyska och 18 nederländska versioner.

För att försäkra ständig och lätt tillgång till korpusmaterialet, hade jag inget annat val än att försöka få tag i ett personligt exemplar av varje version ur korpusen. Korpusmaterialet visade sig nämligen vara spritt över flera länder och bibliotek. För samlandet av undersökningens material anlätades universitetsbibliotek, stadtbibliotek, bokaffärer, bokmarknader, antikvariat, förlag samt privata kontakter, och materialet härstammar från Belgien, Nederländerna, Tyskland, Österrike, Sverige och Danmark.

3. Jämförande analys

3.1. Källtext?

Då jag hade alla korpusversioner till mitt förfogande, övergick jag till

⁸ I ett elementärt stadium har den bibliografiska förteckningen publicerats i Desmidt, Isabelle, 'Nils Holgersson i Nederländerna, Flandern och Tyskland', 1998. Förteckningen har sedan dess avsevärt anpassats och utvidgats, men artikeln ger alltså en bild av hur talrika de tyska och nederländska översättningarna/bearbetningarna är. En (fram till december 2000) uppdaterad version av bibliografin kommer att bifogas doktorsavhandlingen.

själva jämförande analysen av materialet. Under samlandet av korpusen hade jag fått observera, att korpusen domineras av förkortade versioner och jag beslöt därför att inrikta analysen på texternas innehåll och att undersöka om det svenska originalets stoff hade behandlats på ett systematiskt sätt. Möjligen var det samma (sub)kapitel och/eller textavsnitt som hade utelämnats/förkortats om och om igen. Möjligen gällde ingreppen i originalets stoff framförallt en av originalets tre dimensioner, vilket skulle betyda att genreskiftningar ägt rum. Dessa saker ville jag gärna ta reda på.

Då jag ville sätta igång med den jämförande analysen stötte jag likväl på ett fundamentalt problem: problemet med att bestämma källtexten. Alla versioner i korpusen är översättningar/bearbetningar av *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige*, men detta betyder inte att de alla direkt går tillbaka till det svenska originalet. Som sagt består korpusen inte bara av nya utgåvor, utan också av reviderade upplagor, och det talar för sig att reviderade upplagor i första hand skall jämföras med den översättning/bearbetning som revideringen har avseende på och först i andra hand, genom den icke-reviderade upplagan, med det svenska originalet.

Dock inte bara de reviderade upplagorna visade sig vara indirekta. För att erbjuda den tyskspråkiga (dvs. den tyska, österrikiska och schweiziska) publiken *Nils Holgersson* på tyska och den nederländskspråkiga (dvs. den nederländska och belgiska/flamländska) publiken *Nils Holgersson* på nederländska har det använts totalt fyra strategier. Bara en strategi (första strategin) kan kallas direkt (och dessutom bara delvis, se vidare). De övriga strategierna, som beträffar majoriteten av korpusens versioner, är indirekta. Strategierna är:

1. strategin att interlingvalt översätta/bearbeta en svensk översättning/bearbetning (denna strategi innehåller bl.a. strategin att översätta/bearbeta från det svenska originalet)
2. strategin att interlingvalt översätta/bearbeta en existerande interlingval översättning/bearbetning (vilket betyder att man utgår ifrån ett annat språk än svenskan)
3. strategin att intralingvalt översätta/bearbeta en existerande

- (interlingval) översättning/bearbetning (under denna strategi sorteras de reviderade upplagorna)
4. strategin att intersemiotiskt översätta/bearbeta en i och för sig redan intersemiotisk översättning/bearbetning (konkret: från film tillbaka till bok)

Att majoriteten av korpusens versioner visade sig vara indirekt var i och för sig inte problematiskt. Problemet bestod i att ta reda på vad som var versionernas omedelbara källtext. Självklart innehåller omslaget, titelsidan och kolofonen information med hänsyn till källtexten (till exempel copyright, översättarens/bearbetarens namn, utgivningsår o.d.), men jag har fått erfara att denna information ofta är ofullständig. Det finns till exempel 12 versioner, vilket är 17.1% av korpusen, som inte nämner någon översättare/bearbetare alls (dvs. varken någon interlingval, intralingval eller intersemiotisk översättare /bearbetare). 32 versioner, eller 45.7% av korpusen, försummar att ange när de gavs ut. 8 versioner (11.4%) går till och med så långt att de inte ens anger Lagerlöfs namn. Och till råga på allt finns även uppgifter som rentut är fel.

Den text med vilken korpusens versioner fick jämföras var med andra ord inte känd apriori. För mig återstod bara att utgå ifrån den kronologi och det genetiska sammanhang som omslag, titelsida och kolofon uppgav och att vara så observant som möjligt, ständigt förberedd på att upptäcka att jag hade tagit fel på källtexten.

Själva jämförelsen bestod i att lägga texterna parvis bredvid varandra – antagen källtext bredvid måltext – och att jämföra dem rad för rad. Detta var mycket arbetsintensivt, men jag hade inget annat val. Mot bakgrunden av min specifika korpus och de frågor som jag ville besvara, tycktes mig studiet av fragment inte vara lämpligt. För hur skulle jag kunna utforska om det svenska stoffet har behandlats på ett systematiskt sätt om jag bara studerar fragment? Hur skulle jag kunna vara säker på att den mest betydelsefulla informationen inte befinner sig i de textdelar som inte tas hänsyn till?⁹ Som jag ser det, kan de mindre

⁹ Risken implicerad i arbetet med fragment framhållas också av Pym, Anthony,

relevanta textdelarna först antydast *aposteriori*, efter en analys av texterna till fullo, och inte *apriori*.

Jämförelserna gällde med andra ord de fullständiga texterna. På grund av svårigheterna med uppdagandet av korpusens interna relationer registrerade jag för övrigt mer än jag ursprungligen hade ämnat göra. Jag förtecknade också mindre skillnader, såsom stavnings- och interpunktionsändringar eller avvikande ord- och satskonstruktioner. Detta kanske verkar motsvara det klassiska felet, som Pym kallar det, att skriva "a mess of notes on apparently significant differences, and never finding a way to say something coherent about the result"¹⁰. Dock min registrering av detaljer skiljer sig från detta klassiska fel i två viktiga hänseenden: för det första förtecknade jag inte vad som helst, utan bara de saker som föll i ögonen efter att jag hade läst några relaterade versioner,¹¹ och för det andra lett registreringen till meningsfulla och koherenta resultat. Jag fick insikt i släktförhållandena mellan korpusens versioner och var i stånd att reducera undersökningens omfångsrika korpus till nio släktträd. Insikt i släktförhållandena var villkor för att kunna fortsätta undersökningen, men släktträden kan också betraktas som självständiga resultat. Om det, i Tourys ord, finns "a multitude of candidates for a source text" är "the establishment of the source text identity part of the comparative analysis itself" och "one of its very first results"¹² (ibid.: 76). Dessa resultat vill jag, om än i reducerad form, diskutera här. Jag återger ett släktträd för varje strategi.¹³

Strategierna och tillhörande släktträd utarbetas och illustreras om ett ögonblick. Först gäller det att klargöra två viktiga terminologiska frågor: det som jag menar med begreppen *översättning* och *bearbetning* och det

Method in Translation Theory, 1998 och Huhtala, Paula, *Från teori till praktik*, 1995.

¹⁰ Pym, Anthony, *Method in Translation Theory*, 1998, s.106.

¹¹ Jag sammansatte åtskilliga listor med tiotals mindre ändringar. Listorna tillämpades på de versioner som antogs vara relaterade.

¹² Toury, Gideon, *Descriptive Translation Studies and beyond*, 1995, s.74, 76 (jag har tagit bort Tourys fetstil).

¹³ En utförlig diskussion av alla släktträd kommer att tas upp i själva doktorsavhandlingen.

som är skillnaden på interlingvalt, intralingvalt och intersemiotiskt översättande/bearbetande.

3.2. Begreppen *översättning* och *bearbetning* som prototyper

Om det som kan kallas för en översättning och det som inte längre kan kallas för en översättning, utan (till exempel) för en bearbetning,¹⁴ är meningarna delade, och Translation Studies översvämmas av publikationer om *ekvivalensfrågan*, frågan om hur förhållandet mellan översättningen och dess källtext ser ut (eller oftast: borde se ut).¹⁵ Själv utgår jag ifrån, att det är meningslöst att försöka dra skarpa gränser mellan begreppen. Inom den kognitiva psykologin har prototyp teorin uppdagat att människorna inte kategoriserar enligt absoluta och nödvändiga krav (som alla skall vara fyllda för att en entitet skall kunna hänföras kategorin) utan enligt en glidande skala. Det finns instanser som är mer prototypiska och instanser som är mindre prototypiska, men alla tillhör kategorin.¹⁶ På samma sätt kan man, enligt min åsikt, tala om mycket (eller mindre) prototypiska översättningar och mycket (eller mindre) prototypiska bearbetningar. Begreppen översättning och bearbetning kan alltså, i sin mest prototypiska manifestationsform, betraktas som de yttersta polerna av en glidande skala.¹⁷ Forskaren skall naturligtvis klargöra vad han/hon menar med en prototypisk översättning respektive bearbetning, för olika uppfattningar är möjliga. Det har faktiskt funnits olika uppfattningar under tidens lopp och de översättningar/bearbetningar som forskaren studerar må vittna om uppfattningar som avviker från forskarens egna uppfattningar. Att

¹⁴ En inte (längre) som översättning gällande text kan betecknas på olika sätt. Pym talar till exempel om "imitation", "adaptation", "rewriting" och "version" (se *Method in Translation History*, 1998, s.55).

¹⁵ Jag använder den engelska termen Translation Studies, därför att den svenska termen *översättningsvetenskap* (liksom den tyska termen *Übersetzungswissenschaft*) är alltför snävt lingvistiskt inriktad. Den engelska termen är allmänare och avser hela disciplinen (cf. inklusive studiet av tolkandet).

¹⁶ För prototyp teorin se bl.a. Rosch, Lakoff.

¹⁷ Jag är för övrigt varken den enda eller den första att tillämpa prototyp teorin på begreppet översättning. Halverson och Chesterman gör likadant.

explicit tydliggöra de prototypiska uppfattningarna som man utgår ifrån, ger forskaren likväl en fast referenspunkt att koppla tillbaka till när han/hon studerar dessa översättningar/bearbetningar.

Mina uppfattningar är följande: som en prototypisk översättning betraktar jag en text på ett språk som omisskänneligen, det vill säga på både ord-, sats- och textnivå, går tillbaka till en text på ett annat språk. En prototypisk bearbetning å sin sida är en text på ett språk som går tillbaka till en text på ett annat språk, men omisskänneligen, det vill säga på både ord-, sats- och textnivå, avviker från den. Med andra ord: ju mer måltexten avviker från källtexten (på de angivna nivåerna), desto mer avlägsnar den sig från den prototypiska översättningen och desto mer närmar den sig den prototypiska bearbetningen.

Enligt mina prototypiska definitioner är översättandet/bearbetandet direkt (det finns inga steg mellan källtexten och måltexten) och interlingvalt (man översätter/bearbetar från ett språk till ett annat). Översättandet/bearbetandet kan likväl också vara intralingvalt och intersemiotiskt,¹⁸ vars prototypiska manifestationsformer kan formuleras analogt med det interlingvala översättandet/bearbetandet. Det gäller enbart att ersätta "en text på ett annat språk" med "en text på samma språk" för att definiera det intralingvala översättandet/bearbetandet (man översätter/bearbetar inom ett och samma språk) och att ersätta "språk" med "medium" för att definiera det intersemiotiska översättandet/bearbetandet. Också intralingvalt och intersemiotiskt sett kan man enligt min åsikt anknyta till prototypeteorin och urskilja mellan översättningar och bearbetningar som poler till en glidande skala. I sin mest prototypiska form kan en intralingval översättning sägas motsvara en icke-reviderad ny utgåva av en existerande text. En ny utgåva med stavningsändringar är mindre prototypisk; en utgåva som skär ner källtextens omfång med en tredjedel är ännu mindre prototypisk. Ett exempel på en mycket prototypisk intersemiotisk är en högläsning av *Nils Holgersson* på kassett; mindre prototypisk är till exempel ett hörspel med nya dialoger.

¹⁸ Den förste att urskilja mellan interlingvalt, intralingvalt och intersemiotiskt översättande/bearbetande var Roman Jakobson.

Om man betecknar en text som översättning eller bearbetning – oaktat om den nu är direkt eller indirekt, interlingval, intralingval eller intersemiotisk – beror tydligen på hur många avvikelser man talar. Jag för min del har tilldelat korpusversionerna en siffra (procentsats) som anger antalet avvikelser från det svenska originalet. Siffran uttrycker antalet (sub)kapitel i vilket under översättandets/bearbetandets gång har ingripits. Om en version anges avvika 90% betyder detta att det har ingripits i 90% av det svenska originalets 97 (sub)kapitel. Att det har ingripits i ett (sub)kapitel betyder att (sub)kapitlet i fråga har utelämnats antingen fullständigt eller med kompensation, eller att det har ändrats, vilket i sin tur betyder att textdelar som gäller en eller flera av originalets tre dimensioner har utelämnats, förkortats, utvidgats eller ersatts.¹⁹ Med utgångspunkt i procentsatserna skulle jag i princip kunna dra en skarp gräns och till exempel bestämma att kalla alla versioner som avviker 50% eller mer för bearbetningar och de som avviker mindre än 50% för översättningar. Detta vill jag dock inte göra. Att dra en sådan skarp gräns går emot prototypforskningens resultat. Jag använder därför klustern *översättning/bearbetning* och tillägger procentsatsen avvikelser om det är fråga om någon specifik version. Då vet läsaren var versionen befinner sig på den glidande skalan och han/hon kan då själv bestämma hur han/hon betecknar den. I fråga om specifika versioner kan klustern då och då också ersättas av de relativa konstruktionerna *mer prototypisk översättning* (eller *bearbetning*) och *mindre prototypisk översättning* (eller *bearbetning*), likaså med uppgift om procentsatsen. Procentsatserna

¹⁹ Dimensionerna betecknades som förkortade, utvidgade eller ersatta enligt (personligen) fastlagda kriterier. Kriterierna är, kort sagt, baserade på en indelning av korpusen i tre grupper: (1) en grupp som översätter/bearbetar mycket ordagrant; här var kriteriet att ingreppet måste gälla minst 46 ord (som räknades i det svenska originalet), (2) en grupp vars översättnings/bearbetningsstil kännetecknas av ett frekvent utelämnande av mindre ord och ordkombinationer; här var kriteriet att ingreppet måste gälla fullständiga (självständiga) satser på minst 16 ord per sats (återigen räknade i det svenska originalet), och (3) en grupp som återberättar originalets stoff i sina egna ord och där räknandet av svenska ord således är meningslöst; här användes ett makrostrukturellt schema av det svenska originalets stoff och kriteriet var att schemats makropropositioner fick gälla också för översättningen/bearbetningen för att beteckna (sub)kapitlet som oändrat.

kommer i själva verket att finnas med i släktträden. Lägg märke till att jag inte sätter ut procentsatsen när det gäller versioner som har samma procentsats och konstellation som källtexten. Uppgiften om källtextens procentsats är i så fall tillräcklig.

Som framgår av beteckningen av strategierna är urskiljningen mellan interlingvalt, intralingvalt och intersemiotiskt översättande/bearbetande också relevant när det gäller *Nils Holgersson*-versionerna i min korpus. Alla versioner i korpusen kan visserligen sägas vara interlingvala i det att de alla föreligger på ett annat språk än det svenska originalet och på samma medium (bok). Men de är, som sagt, inte alltid direkta. Korpusen innehåller också (och dessutom framförallt) indirekta översättningar/bearbetningar, som går tillbaka till det svenska originalet genom (minst) en mellanliggande version. Gentemot denna mellanliggande version, som alltså utgör versionens egentliga källtext, kan versionen vara interlingval (t.ex.: en existerande tysk version översätts/bearbetas till nederländska), intralingval (t.ex.: en existerande tysk översättning/bearbetning revideras och ges ut på nytt) eller intersemiotiskt (t.ex.: en existerande intersemiotisk översättning/bearbetning till film översätts/bearbetas till bokform). Detta är faktiskt de tre möjliga indirekta strategierna.

Låt oss nu syna strategierna och de tillhörande släktträden i sömmarna.

3.3. Fyra strategier

3.3.1. Att interlingvalt översätta/bearbeta en svensk översättning/bearbetning

Första strategin består i att översätta/bearbeta från svenskan. Här finns två möjligheter: (a) man översätter/bearbetar från det svenska originalet, det vill säga från originalupplagan eller från en prototypisk intralingval översättning (en icke-reviderad nyutgåva) eller (b) man översätter/bearbetar från en svensk text som – till en viss grad – avlägsnat sig från den prototypiska intralingvala översättningen och

närmat sig polen av den prototypiska intralingvala bearbetningen.

Att veta vilken text de tyska och nederländska översättarna/bearbetarna utgått ifrån är viktigt. Om det finns svenska utgåvor/upplagor som avviker från den svenska originalupplagan, så avviker naturligtvis också de interlingvala översättningar/bearbetningar som har dessa avvikande utgåvor/upplagor som källtext. Fastän jag egentligen ville undersöka tyska och nederländska översättningar/bearbetningar av *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* har jag alltså också fått undersöka den svenska, intralingvala översättnings/bearbetningstraditionen. Det kunde inte vara meningen att kartlägga den svenska traditionen på samma sätt som den tyska och den nederländska traditionen – detta skulle ha varit att gå för långt – men jag gick igenom den online tillgängliga Libris-katalogen och kontaktade Bonnierförlagen AB, som svarar för utgivningen av alla de svenska versioner som jag kunnat hitta, med undantag av två. Bonnierförlagen skickade mig kopior av arkivkorten (fram till 1988) och ett utdrag av de elektroniska data (för böckerna sedan 1988) och de två versioner som inte utgavs av Bonnierförlagen fjärlånade jag. Denna lilla bredvidundersökning uppdagade att alla svenska utgåvor/upplagor antingen är fullständiga versioner, som bara urskiljer sig från varandra genom layout och/eller stavningen av verbformerna (enligt mina kriterier avviker de 0% från det svenska originalet),²⁰ eller relativt mycket prototypiska och därigenom lätt igenkännbara intralingvala bearbetningar (totalt antal ändringar: Lagerlöf 1921: 80%; Aurell 1962: 82%; Alsberg 1989: 77%).²¹ Den svenska intralingvala översättnings/bearbetningstraditionen kännetecknas alltså av extremer. Det finns inga versioner som ligger mitt i den glidande skalan, vilket gör det möjligt att dela upp första strategin i två substrategier: (a) att översätta/bearbeta från originalupplagan eller en mycket prototypisk intralingval översättning och (b) att översätta/bearbeta från

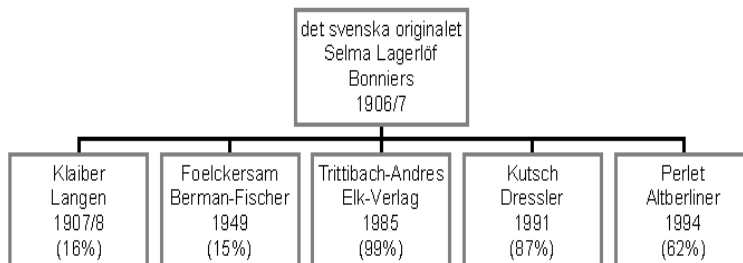
²⁰ I den svenska originalupplagan används verbformens gamla pluralform. Somliga nyare svenska upplagor/utgåvor har ersatt den gamla pluralformen med singular.

²¹ Jag betecknar versionerna genom att ange översättaren/bearbetaren och utgivningsåret.

en relativt mycket prototypisk intralingval bearbetning. Extremerna gör det också möjligt att beteckna den ena substrategin som direkt och den andra substrategin som indirekt (avvikelserna i interlingvala versioner som använt sig av denna substrategi kan förklaras utifrån en mellanliggande version).

(a) Att interlingvalt översätta/bearbeta från originalupplagan eller en mycket prototypisk intralingval översättning

Som figur 1 visar finns fem direkta interlingvala översättningar/bearbetningar till tyska. De är spridda över hela seklet: första översättningen/bearbetningen (av Klaiber) daterar sig från 1907/8, den senaste översättningen/bearbetningen (av Perlet) daterar sig från 1994 och en översättning/bearbetning (Foelckersams) ligger mittemellan. Den gavs ut 1949 av förlaget Berman-Fischer. Som framgår av procentsatserna är det fråga om mycket olika behandlingar av det svenska originalet. Trittibach-Andres 1985 avviker mest.

Figur 1: Att interlingvalt översätta/bearbeta från det svenska originalet (originalupplagan eller en prototypisk intralingval översättning) till tyska

Det är en "Lese-Bilder-Buch", en bok med lättlästa, korta satser och framförallt många bilder, vilket förklarar de talrika ingreppen i källtexten. Boken har dessutom bara 29 sidor, vilket ytterligare förklarar den höga procentsatsen. Som jämförelse kan nämnas att Foelckersam 1949, där det ingripits minst, har 639 sidor. Nederländskan har bara en

enda direkt interlingval översättning/bearbetning: översättningen/bearbetningen av Margaretha Meyboom 1911. Den återges under strategi 2, tillsammans med dess intralingvala översättningar/bearbetningar.

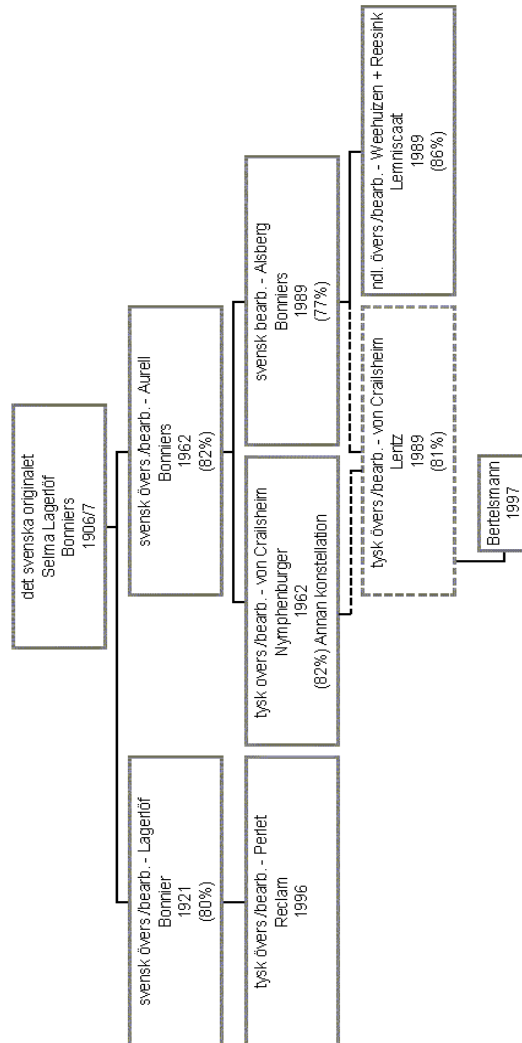
(b) Att interlingvalt översätta/bearbeta från en relativt mycket prototypisk intralingval bearbetning

Figur 2 visar att alla de svenska, relativt mycket prototypiska bearbetningarna har blivit översatta/bearbetade till tyska.

Lagerlöfs egen intralingvala översättning/bearbetning har översatts/bearbetats av Gisela Perlet 1996, av samma översättare/bearbetare som 1994 redan översatte/bearbetade direkt från det svenska originalet (se ovan). Perlets nya översättning/bearbetning är likväl en mycket mer prototypisk översättning än Perlet 1994. Den har inga avvikelser från sin källtext.

Den intralingvala översättningen/bearbetningen av Aurell översattes/bearbetades på tyska av Carola von Crailsheim. Procentsatsen avvikelser har förblivit densamma, men konstellationen har ändrats. Konkret betyder detta, att två (sub)kapitel har behandlats olika: Aurell ändrade dem, von Crailsheim strök dem helt och hållet.

Alsbergs intralingvala översättning/bearbetning är indirekt. Den är en vidare översättning/bearbetning av Aurell 1962. Det tyska förlaget Lentz har tydligen låtit sig leda av ekonomiska motiv när det gäller denna version. För den tyska översättningen/bearbetningen har förlaget tagit samma text som i von Crailsheim 1962 (eller ungefär samma text: procentsasten avvikelser i von Crailsheim 1962 är 1% högre än i von Crailsheim 1989), men illustrationerna och hela bokens layout (det vill säga omslaget, antalet sidor, fördelningen av illustrationer och text) har förlaget hämtat från Alsberg 1989.

Figur 2: Att interlingvalt översätta/bearbeta från en svensk, relativt mycket prototypisk intralingval bearbetning

Detta betyder att man som läsare/köpare vid första ögonkastet tror att den svenska texten Alsberg 1989 varit källtexten och att von Crailsheim 1989 är en interlingval översättning/bearbetning. Men detta visade sig vid närmare jämförelse av de inblandade texterna inte vara fallet. Lentz har i själva verket kombinerat två källtexter och när det gäller själva texten är det fråga om intralingvalt översättande/bearbetande. 1997 gav förlaget Bertelsmann versionen ut på nytt (vilket är att ge ut en mycket prototypisk intralingval översättning och således egentligen tillhör strategi 3).

Nederländskan har bara en av de svenska relativt mycket prototypiska bearbetningarna: Emmy Weehuizen översatte/bearbetade Alsberg 1989 för förlaget Lemniscaat. Marijke Reesink, förläggarens hustru, gick igenom Weehuizens översättning/bearbetning och ändrade den då och då (hon översatte/bearbetade Weehuizens text intralingvalt, tillämpade med andra ord strategi 3). Följden är att den nederländska översättningen/bearbetningen uppvisar fler avvikelser från det svenska originalet än sin omedelbara källtext (86% gentemot 77%), trots det att Weehuizen, enligt hennes egen uppgift,²² följt källtexten troget.

3.3.2. Att interlingvalt översätta/bearbeta en existerande interlingval översättning/bearbetning

Mathilde Mann översatte/bearbetade interlingvalt, dock inte från det svenska originalet utan från Ida Falbe-Hansens direkta interlingvala översättning/bearbetning till danska, vilket figur 3 visualiserar.

Om Manns användning av Falbe-Hansens danska översättning/bearbetning råder inget tvivel. Manns översättning/bearbetning översvämmas av konstruktioner som låter danskt. Som exempel kan jag nämna konstruktionen "han reste sig upp och skadade på sig, för han var så våt som en hund, som hade varit nere i en vattenpöl."²³ som i

²² Telefonsamtal med Emmy Weehuizen den 24 april 1999.

²³ Lagerlöf, Selma. *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige. I*. Stockholm: Albert Bonniers, 1906, s.95.

Figur 3: Att interlingvalt översätta/bearbeta en existerande interlingval översättning/bearbetning

Falbe-Hansens ord låter: "han rejste sig op og rystede sig, for han var saa vaad som en druknet Mus."²⁴ I Manns översättning/bearbetning kan vi läsa: "er erhob sich und schüttelte sich, denn er war so naß wie eine ertrunkene Maus."²⁵ Pauline Klaiber, som svarade för den allra första (direkta) tyska översättningen/bearbetningen av boken (se figur 1) står det, i överensstämmelse med det svenska originalet: "er stand auf und schüttelte sich, denn er war so naß wie ein Hund, der in einem Wassertümpel gewesen ist."²⁶ Mest iögonfallande i detta hänseende är

²⁴ Lagerlöf, Selma. *Lille Niels Holgersens vidunderlige rejse med vildgæsene*.I. Köpenhamn/Kristiania: Gyldendalske Boghandel/Nordisk Forlag, 1906, s.86. (Falbe-Hansens översättning/bearbetning kom ut i tre delar: 1906, 1907 och 1908.)

²⁵ Lagerlöf, Selma. *Niels Holgersens wunderbare Reise mit den Wildgänsen*, Leipzig: Hesse & Becker, 1916, s.127.

²⁶ Lagerlöf, Selma. *Wunderbare Reise des kleinen Nils Holgersson mit den Wildgänsen*.I. München: Albert Langen, 1907, s.112. (Originalupplagan av Klaibers översättning/bearbetning bestod av tre delar som gavs ut 1907, 1907 och 1908.)

dock Manns och Falbe-Hansens korresponderande stavning av huvudpersonens namn, som redan framgår av titlarna: *Lille Niels Holgersens vidunderlige rejse med vildgæssene* respektive *Niels Holgersens wunderbare Reise mit den Wildgänsen* (Klaiber har "Nils Holgersson").

Det relativt höga antalet avvikelser från det svenska originalet, till skillnad från den relativt låga procentsatsen i källtexten, har att göra med att Mann 1916 bara innehåller de första 35 kapitlen ur det svenska originalet (bortsett från kapitlet *Den stora fjärilen*, som inte heller Falbe-Hansen 1906/8 har). Mann 1916 slutar med kapitlet *Vadmalsvåden* (i Manns ord: *Die Bahn aus Fries*), vilket betyder att Nils i Mann 1916 aldrig når Lappland och aldrig kommer hem!

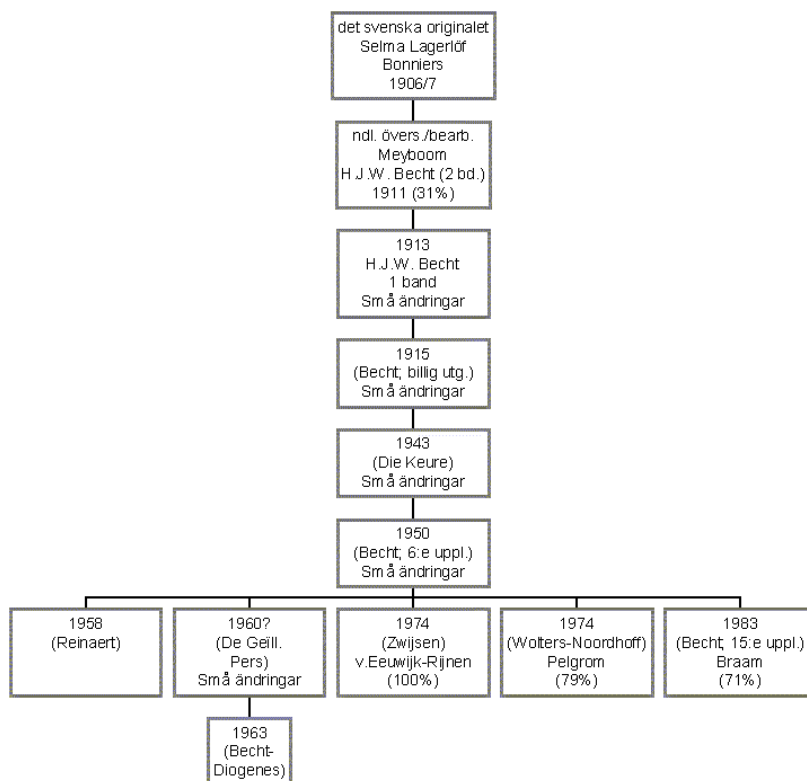
3.3.3. Att intralingvalt översätta/bearbeta en existerande (interlingval) översättning/bearbetning

Som exempel på tredje strategin har jag valt att återge de intralingvala översättningarna/bearbetningarna av Meybooms (direkta) interlingvala översättning/bearbetning på nederländska.²⁷

Grunden varför titelns ord *interlingval* står inom parentes blir klart om man ser på figur 4. Bara en av alla de intralingvala översättningarna/bearbetningarna går omedelbart tillbaka till originalupplagan av Meybooms översättning/bearbetning. Alla de andra versionerna är i själva verket intralingvala översättningar/bearbetningar av en existerande *intralingval* översättning/bearbetning. Det intralingvala översättandet/bearbetandet är rekursivt och många intralingvala versioner går först indirekt tillbaka till den interlingvala översättningen/bearbetningen.

Första delen av släktträdet (från Meyboom 1911 till och med Meyboom 1963) består av versioner som enligt mina kriterier kan betecknas som mycket prototypiska intralingvala översättningar. De har samma procentsats avvikelser som sin omedelbara källtext och indirekt

²⁷ Andra interlingvala översättningar/bearbetningar som har blivit intralingvalt översätta/bearbetade, men vars släktträd inte finns med här, är Klaiber 1907/8 och Perlet 1994 (som är direkta) och Mann 1916 (som är indirekt).

Figur 4: Att intralingvalt översätta/bearbeta en existerande (interlingval) översättning/bearbetning

också som Meyboom 1911. Beteckningen *Små ändringar* i släkträdet syftar på mindre stavnings-, interpunktions- och formuleringsändringar,²⁸ som visserligen inte återspeglas i procentsatsen, men som är viktiga när det gäller att nyansera och förfina återgivningen av versionernas

²⁸ Versionen från 1950 innehåller till exempel den sedan 1946-1947 gällande nya nederländska stavningen: *grote* har blivit *grote*, *bosch* har blivit *bos* och *op den grond* har blivit *op de grond*. (Se Molewijk, G.C., *Spellingverandering van zijn naar onz'n (1200-beden)*, 1992, i synnerhet sidorna 235-237.)

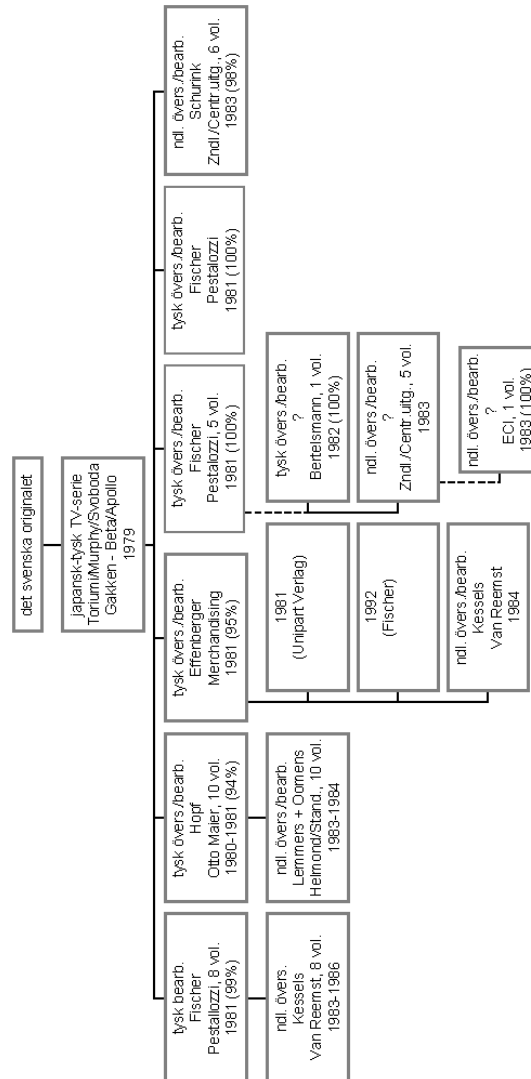
ömsesidiga förhållanden.

Andra delen består av tre versioner som i den glidande skalan står mycket närmare polen av den prototypiska bearbetningen än sin källtext. För det första finns Pelgrom 1974, som är avsedd för barn med lässvårigheter. För det andra finns van Eeuwijk-Rijnen 1974, som liknar den direkta interlingvala översättningen/bearbetningen av Trittibach-Andres. Van Eeuwijk-Rijnen 1974 är nämligen också en bilderbok för nybörjande läsare (cf. boken tillhör serien "Met inzicht leren lezen"). För det tredje finns den reviderade upplagan från 1983, utgiven av Becht, av samma förlag som har svarat för utgåvan av Meybooms översättning/bearbetning alltsedan originalupplagan. Revideringen, det vill säga det intralingvala översättandet/bearbetandet, är genomförd av Suzanne Braam och gäller å ena sidan en modernisering av språket och korrigeringar av felöversatta fauna- och florabeteckningar, men, som figur 4 visar, å andra sidan också en innehållslig revision av källtexten. Antalet avvikelser från det svenska originalet har ökat med inte mindre än 40%.

3.3.4. Att intersemiotiskt översätta/bearbeta en i och för sig redan intersemiotisk översättning/bearbetning

Den sista strategi som korpusen vittnar om är strategin att översätta/bearbeta från film till bok. 1979 samproducerade Japan och Tyskland (förlagen Gakken respektive Beta/Apollo) en TV-serie på 52 avsnitt som i början av 1980-talet bland annat visades i Tyskland och Nederländerna. I seriens kölvatten följde några publikationer i bokform, som är återgivna i figur 5. Om man inte känner till serien och får syn på en av dessa böcker, utgår man med all sannolikhet ifrån den prototypiska situationen att översättningarna/bearbetningarna är direkta och interlingvala. Men detta stämmer alltså inte.

Dock inte alla versioner i figur 5 är intersemiotiska. Alla går tillbaka till TV-serien, men bara sex har TV-serien som sin omedelbara källtext. Fem av dessa intersemiotiska versioner är tyska: de tre

Figur 5: Att intersemiotiskt översätta/bearbeta en i och för sig redan intersemiotisk översättning/bearbetning

översättningarna/bearbetningarna av Gisela Fischer (en i åtta volymer, en i en volym och en i fem volymer), översättningen/bearbetningen av Angela och Andres Hopf (i 10 volymer) och översättningen/bearbetningen av Mechtild Effenberger-Schürmann. På nederländska har bara Elly Schurink översatt/bearbetat direkt från TV-serien.

De övriga versionerna i figur 5 går tillbaka till TV-serien på ett indirekt sätt och är i själva verket antingen interlingvala eller intralingvala. Interlingvala är de nederländska översättningarna/bearbetningarna av de tyska intersemiotiska översättningarna/bearbetningarna. Som framgår av släkträdet har alla tyska intersemiotiska översättningar/bearbetningar fått sitt motstycke på nederländska. Utbytena mellan den tyska och nederländska bokmarknaden kännetecknas dock uppenbarligen av envägs kommunikation: den enda nederländska intersemiotiska översättningen/bearbetningen har inte blivit översatt/bearbetat till tyska.

Intralingvala å sin sida är de icke-reviderade nyutgåvorna (det vill säga de mycket prototypiska intralingvala översättningarna) av Effenberger-Schürmanns intersemiotiska översättning/bearbetning och förmodligen också Bertelsmann 1982 och ECI 1983, som möjligen går tillbaka till Fischers intersemiotiska översättning/bearbetning i fem volymer respektive den nederländska översättningen/bearbetningen av denna intersemiotiska version. Säkerhet har jag likväl inte när det gäller dessa två versioner och därför återges relationerna i figur 5 med prickade linjer. I princip skulle båda utgåvorna nämligen också kunna vara intersemiotiskt översatta/bearbetade från TV-serien och den nederländska ECI-utgåvan skulle i princip också kunna vara interlingvalt översatt/bearbetat från tyskan. Jag har i figur 5 tagit upp den hypotes som förefaller mig vara mest sannolik, i betraktande av det faktum att Bertelsmann 1982 och ECI 1983 har samma format och layout som den tyska och nederländska versionen i fem volymer.

3.4. Konklusioner

Av de i korpusen använda strategierna har det direkta interlingvala översättandet/bearbetandet visat sig vara minst representerat. Bara sex utav totalt 70 versioner är direkt interlingvala. Den form av översättandet/bearbetandet som jag – och med all sannolikhet också många andra – betraktar som mest prototypisk motsvarar med andra ord inte realiteten.²⁹ Betyder detta att vi måste revidera vår prototypiska syn på översättandet/bearbetandet? Betyder detta att vi, om vi håller en bok i handen som anges vara interlingvalt översatt/bearbetad, skall vara mera skeptiska? Eller är det onödigt att generalisera? Har vi måhända att göra med en särskilds sorts korpus, vars egendomligheter inte får generaliseras? Att den tyska och nederländska översättnings- och bearbetningstraditionen av *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* är mycket komplex beror kanske på det faktum att vi har att göra med ett relativt gammalt verk. *Nils Holgersson* har haft tid på sig att spridas. Yngre verk kan knappast väntas uppvisa en lika komplex struktur. Möjligen hänger komplexiteten också samman med det faktum att *Nils Holgersson* har blivit en klassiker. Klassiker brukar ges ut i olika upplagor och utgåvor. En genealogisk förteckning av till exempel Shakespeare-översättningar/bearbetningar i bokform skulle säkerligen vara åtminstone lika komplex, om inte ännu komplexare. Till slut kan man även fråga sig om komplexiteten eventuellt hänger ihop med *Nils Holgerssons* egenskap av att vara en barnbok. Det skulle faktiskt vara intressant att se om översättningarna/bearbetningarna av *Gösta Berlings saga* fått ett liknande öde.

Studiet av korpusversionernas ömsesidiga förhållanden har i alla fall lärt mig att vara skeptisk när det gäller kolofon-informationen. Jag har redan påpekat att 12 versioner i korpusen inte nämner någon översättare/bearbetare alls. Men denna siffra ökar avsevärt om man också tar hänsyn till de indirekta versioner som bara nämner en av de

²⁹ Samma uppfattning om vad som är den mest prototypiska formen av översättande/bearbetande hyser till exempel också Andrew Chesterman (se 'Causes, Translations, Effects', 1998).

inblandade översättarna/bearbetarna. Kolofon-informationen till van Eeuwijk-Rijnen 1974 anger till exempel inte namnet Meyboom, medan en jämförande analys av texten med Meyboom 1911/1950 omisskänneligen visar att Meybooms översättning/bearbetning varit källtexten. Omvänt kan det också hända, att bara den interlingvala översättaren/bearbetaren nämns, vilket till exempel är fallet med de mycket prototypiska intralingvala översättningarna av Meyboom. De nämner visserligen Meyboom, men anger inte vem som svarat för de intralingvala ingreppen. Det rör sig naturligtvis om mindre ingrepp, som med all sannolikhet kan tillskrivas programledaren, lektörn och/eller sättnaren. Men jag kan tillägga att Klaiber-släktträdet innehåller avvikelser från det svenska originalet på till exempel 71% och 95% (till skillnad från originalupplagan av Klaibers interlingvala översättning/bearbetning som avviker 16%), där det inte heller anges vem som svarar för de genomförda ändringarna.

Det bör till slut också anmärkas, att strategierna kan kombineras. Det har redan framhävts att olika strategier stöter samman i ett och samma släktträd (cf. figur 5), men de kan också stöta samman i en och samma version. I Meybooms interlingvala översättning/bearbetning har jag till exempel kunnat iakttaga några konstruktioner som möjligen tyder på en användning av Klaibers direkta interlingvala översättning/bearbetning till tyska. Det förefaller logiskt, att man som interlingval översättare/bearbetare använder sig av en existerande interlingval översättning/bearbetning på ett annat språk, om man känner till detta språk. Och det förefaller också logiskt, att man använder sig av en existerande översättning/bearbetning på sitt eget språk, om en sådan finns till. I detta hänseende är det till exempel inte uteslutet att Mann förutom den danska översättningen/bearbetningen av Falbe-Hansen också hade Klaibers översättning/bearbetning till sitt förfogande. Under själva jämförande analysen har jag likväl inte hittat ställen som bekräftar denna hypotes.

4. Fortsättning följer

Fastän strategierna och de tillhörande släkträden kan betraktas som självständiga resultat av den jämförande analysen, slutar undersökningen inte här. Släkträden anger hur mycket de olika versionerna avviker från det svenska originalet, men det återstår alltså att konkret utforska vilka (sub)kapitel och vilka dimensioner av det svenska originalets stoff de olika ingreppen konkret gäller. De under 3.1. nämnda frågorna återstår alltså att behandla. Jag vill veta om det trots användningen av olika strategier kan uppdagas en systematik i behandlingen av det svenska originalet. Möjligen har till exempel Gisela Fischers intersemiotiska översättningar/bearbetningar ungefär samma urval ur det svenska stoffet som Trittibach-Andres direkta interlingvala översättning/bearbetning. Procentsatsen avvikelser är ju så gott som identisk.

I en sista fas av forskningsprojektet gäller det också att – inom det möjliga gräns – leta efter förklaringar för de upptäckta mönstren. Den sociokulturella kontexten (förlaget, men också samhället, tidsandan), den rådande synen på barnlitteratur och synen på översättandet/bearbetandet (av barnlitteratur) är möjliga anknytningspunkter. Korpusens versioner täcker en period på nästan 100 år. Diakronisk undersökning är säkerligen möjlig och intressant. Fortsättning på studiet av versionernas ömsesidiga släktförhållanden följer!

Litteraturförteckning

- Ahlström, Gunnar. *Den underbara resan. En bok om Selma Lagerlöfs Nils Holgersson*. Lund: C.W.K. Gleerups förlag, 1958.
- Chesterman, Andrew. 'Causes, Translations, Effects'. in: *Target*, 10: 2, 1998, s.201-230.
- Desmidt, Isabelle. *Bilden av Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige i ett urval av Selma Lagerlöfs brev till Sophie Elkan*. Gent: Studia Germanica Gandensia, 1997.
- Desmidt, Isabelle. 'Nils Holgersson i Nederländerna, Flandern och Tyskland'. in: Louise Vinge (red.). *Selma Lagerlöf Seen from Abroad*. Stockholm: Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, 1998.
- Edström, Vivi. *Uppdrag läsebok Nils Holgersson*. Stockholm: Rabén & Sjögren, 1996.
- Furuland, Lars (e.a., red.). *Ord och bilder för barn och ungdom II. Utblick över barn- och ungdomslitteraturen*. Stockholm: Rabén & Sjögren, 1986.
- Halverson, Sandra. 'Conceptual Work and the "Translation" Concept'. in: *Target*, 11: 1, 1999, s.1-31.
- Huhtala, Paula. *Från teori till praktik. Analys av översättningar från finska till svenska*. Oulu: University of Oulu, 1995.
- Jakobson, Roman. 'On linguistic aspects of translation'. in: Reuben A. Brower (e.a., red.), *On Translation*. Cambridge: Harvard University Press, 1959, s.232-239.
- Lakoff, George. *Women, fire, and dangerous things: what categories reveal about the mind*. Chicago: University of Chicago Press, 1987.
- Molewijk, G.C. *Spellingverandering. van zĳn naar onzĳn (1200-heden)*. 's-Gravenhage: SDU Uitgeverij Koninginnegracht, 1992.
- Pym, Anthony. *Method in Translation History*. Manchester: St. Jerome, 1998.
- Rosch, Eleanor. 'Natural categories'. in: *Cognitive Psychology* 4, 1973, s.328-350.
- Toury, Gideon. *Descriptive Translation Studies and beyond*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 1995.
- Vinge, Louise. *Nils Holgerssons uppgift: att bli människa igen*. Sunne: Selma Lagerlöf-sällskapets småkrifter, 1999.